TOPIC

Date: / /

Page No.:

राज्यशास्त्र

Champ's IKON
Symbol of Scholars

Date: / /
Page No.:

श्री. संपतराव माने महाविद्यालय खानापूर

राज्यशास्त्र विभाग

नाव -: 1) शिंदे माधुरी शंकर
2) खांदारे प्रतिभा नानासो
3) डोंबरे प्रियंका हनुमंत
4) मेतकरी अभिजीत बाजीराव
5) भोसले दिपक बालासो

रोल नं -: वर्ग -: बी. ए. भाग ३

पेपर नं -: (13) संयुक्त महाराष्ट्रातील राजकारण व चळवळ

प्रकल्पाचे नाव -: संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ - एक अभ्यास.

मार्गदर्शक -: डॉ. चोरगे पु. जी.

दि	मार्क्स	मार्गदर्शक सही.
/ /2022	(—)	

Champ's IKON Symbol of Scholars

संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ — एक अभ्यास

प्रास्ताविक —ः

1947 ला जेव्हा भारत स्वातंत्र झाला. त्यानंतर भारतात वेगवेगळे प्रांत निर्मिण झाले. स्वातंत्र्य भारतात मराठी भाषकांचे राज्य स्थापन करण्यासाठी संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ हा लढा उभारला गेला. या चळवळी-मुळे 1 मे इ.स. 1960 रोजी महाराष्ट्र राज्य अस्तित्वात आले. महाराष्ट्र राज्यात मराठी भाषा बोलणारे मुंबई, कोकण, देश, विदर्भ, मराठवाडा, खानदेश व अजून ही महाराष्ट्रा बाहेरच डांग, बेळगाव, निपाणी कारवार व बिदर हे भाग अभिप्रेत होते. साहित्यिक सांस्कृतिक, वैचारिक, राजकीय या सर्व अंगाणी हि चळवळ उभारली.

त्यामुळेच जे आज-चे राजकीय विश्लेषक, राजकीय तज्ञ किंवा इतिहासीक तज्ञ, विदयार्थी यांना महाराष्ट्राची निर्मिती जाणून किंवा समजून घ्यायची असेल तर त्यांना संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीचा अभ्यास करावा लागतो.

Champ's IKON Symbol of Scholars

TOPIC

Date: / /

Page No.:

प्रकल्पाची उद्दिष्टे

1] संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीचा आढावा घेणे.

2] संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीचा अभ्यासा-च्या दृष्टीने आढावा घेणे.

3] संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीने महाराष्ट्र निर्मितीसाठी केलेले प्रयत्न समजून-घेणे.

4] संयुक्त महाराष्ट्रासाठी संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीने केलेले अंदोलने अभ्यासणे.

5] संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीच्या कालखंडात केंद्रात व राज्यात (महाराष्ट्रात) घडलेल्या राजकीय घटना अभ्यासणे.

Champ's IKON Symbol of Scholars

TOPIC

Date: / /

Page No.:

प्रकल्प विषयाची गृहीतके -:०

1] महाराष्ट्र निर्मितीत संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीचे महत्त्व मी समजून घेतले.

2] संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीचा काळ 1956 ते 1960 हा आभ्यासला.

3] संयुक्त महाराष्ट्राच्या चळवळीत घडलेल्या घटना, अंदोलने, त्या काळातील केंद्राच्या, राज्यांच्या शिफारशी मी अभ्यासल्या।

4] संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीच्या काळातील राजकीय घडामोडींचा मि आभ्यास केला।

5] संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीत असलेले वेगवेगळे नेते त्यांच्या भूमिका, तसेच संयुक्त महाराष्ट्राच्या विरोधात असलेले नेते त्यांची क वक्तव्ये, भूमिका या मी समजून घेतल्या.

Champ's IKON
Symbol of Scholars

प्रकल्प लेखनाची व्याप्ती -ः०

या प्रकल्पाची व्याप्ती ही इतिहास, सामाजिक शास्त्र, राज्यशास्त्राशी संबंधित आहे. संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ-मुक अभ्यास हा प्रकल्प सर्व समावेशक आणि व्यापक आहे. संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ इ. 1956 ते 1960 या कालखंडा पर्यंत मर्यादित आहे.

Champ's IKON Symbol of Scholars

अभ्यास पद्धती. -:

या प्रस्तुत प्रकल्पाची अभ्यास पद्धती ही विश्लेषणात्मक, वर्णनात्मक, अनुभवात्मक, तुलनात्मक आणि ऐतिहासिक स्वरूपाची आहे.

प्रकल्प लेखनाच्या मुख्य-आशय-:

10 ऑक्टोबर, 1955 रोजी
'राज्य पूनर्रचना समितीचा' अहवाल
प्रसिद्ध होऊन स्वतंत्र महाराष्ट्र राज्य
निर्मितीची मागणी फेटाळून लावली.
संयुक्त महाराष्ट्र राज्य निर्माण होऊ नये
आणी त्यामध्ये मुंबईचा समावेश होऊ
नये आणि त्यामध्ये मुंबईचा समावेश होऊ
नये म्हणून 'दार कमिशन' आणि जवाहर-
वल्लभ - पट्टाभि ' समिती यांनी जी
महाराष्ट्र-विरोधी भूमिका घेतली होती त्याच
धोरणाची अंबलबजावणी फाजल अली समिती
-ने केली होती. सय्यद फाजल अली यांच्या
अध्यक्षते खाली नेमलेल्या या समितीत
हृदयनाथ कुंझरु व पणिकर हे सदस्य होते.
या समितीच्या अहवालानुसार 1965
साली भारतात चौदा घटक राज्ये व
सहा केंद्रशासित प्रदेश निर्माण केले गेले.
मराठी व गुजराथी भाषिक प्रदेशांचे
मिळून मुंबई हे द्विभाषिक राज्य निर्माण
करण्यात आले होते.

फाजल अली
समितीचा अहवाल जेव्हा बाहेर पडला

तेव्हा महाराष्ट्रातील सर्व विरोधी राजकीय
पक्षांच्या नेत्यांनी मोठमोठ्या निषेधाच्या
सभा घेऊन त्या अहवालाचा धिक्कार
केला. बेळगावपासून जळगावपर्यंत हरताळ.
मोर्चे, निदर्शने यांचा धुमधडाका सुरू
झाला. 'मुंबई-सह संयुक्त महाराष्ट्र
झालाच पाहिजे' अशी गर्जना सर्वत्र
निनादू लागली. महाराष्ट्राला मुंबई
मिळू द्यायची नाही. मुंबईच्या गुजराती
भांडवलदारांना वाटत होते. कमिशनने
मुंबई महाराष्ट्राला देणार नाही असा
अभिप्राय दिला. 16 जानेवारी 1956 ला
मुंबई केंद्रशासित ठेवण्याची घोषणा
करण्यात आली. त्या वेळी मोरारजी
देसाई मुख्यमंत्री होते. देसाई सरकारने
विरोधी पक्षांची धरपकड सुरू केली.
मुंबई, बेळगाव, निपाणी इ. ठिकाणी
लाठीहल्ले, गोळीबार करण्यात आला.
परंतु 1 नोव्हेंबर 1956 रोजी द्विभाषिक राज्याची
अंमलबजावणी होऊन गुजरात व मुंबई
अशी दोन राज्ये मिळून मुंबई राज्य
निर्माण झाले. याच वेळी काँग्रेस
सोडून इतर पक्षांनी संयुक्त महाराष्ट्र
समितीची स्थापना केली. संयुक्त
महाराष्ट्र झालाच पाहिजे अशा निर्धाराने

या समितीने आपल्या कार्याला
सुर्वात केली.

संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीत
कॉ इतर सर्व छोटे-मोठे पक्ष सामिल
झाले होते. 7 ऑगस्ट 1956 रोजी महाद्विभाषिक
राज्याच्या कायदा लोकसभेत पास झाला.
महाराष्ट्र व गुजरात इच्छेविरुद्ध महाद्विभाषिक
राज्य निर्माण झाले. 1 ऑक्टोबर, 1956
रोजी शिवाजी पार्क मैदानावरती संयुक्त
महाराष्ट्र समितीच्या नेत्यांची सभा भरली.
या दोन दिवसाच्या परिषदेत पुढील
लढ्याचे स्वरूप ठरले गुजरात मध्ये ही
द्विभाषिक राज्याला विरोध झाला.

1956 पासुन संयुक्त महाराष्ट्र
चळवळीने आपल अंदोलन तिव्र करायचे
ठरवले आणि ग्रामिण व शहरी भागात
अंदोलने तिव्र झाले. 1957 ची निवडणूक
संयुक्त महाराष्ट्र निकराने लढवली.
संयुक्त समितीने जनमानसात स्वातंत्र्य
महाराष्ट्र राज्याची निर्मितीचा प्रश्न मांडला.
मुंबई राज्यात जाहिर झालेल्या निकालात
(382 निकालात) कॉंग्रेसला 222 आणि
160 जागा विरोधी पक्षाला मिळाल्या.
महाराष्ट्र विधानसभेत 135 पैकी 1 विरोधी
100 जागी मिळाल्या कॉंग्रेसला अवघ्या

35 जागा मिळाल्या. गुजरात मधील
जास्त जागान मुळे काँग्रेस सत्तेवर आला.
महाराष्ट्रातील समितीचे निवडणूकीतील यश
अप्रतिम होत. या पराभवाला काँग्रेस
नेत्यांनी भावनीक भावनावाद असे संबोधले.
जणूकाही झालेच नाही असे मुरारजी
सरकार सत्तारूढ झाले.

30 नोव्हेंबर 1957 ला पंडित
नेहरु प्रतापगडावरील शिवाजी महाराजांच्या
अश्वारूढ पुतळ्याचे अनावरण करण्यात
आले असता चळवळीने त्यांच्यापुढे निदर्शने
केली व संयुक्त महाराष्ट्र राज्याची मागणी
केली.

मोरारजी सरकारने समितीच्या
50,000 हजार लोकांना अटक केली होती. लाठीमार
अश्रुधुर व गोळीबार केला होता. यावेळी
समितीचे 100 ते 125 लोक गोळीबारात
बळी पडले.

1958 ला इंदिरा गांधी अखिल भारतीय
काँग्रेसच्या अध्यक्ष झाल्या व त्यांनी मुंबईत
आल्यानंतर सांगितले आम्ही संयुक्त महाराष्ट्र
विषय विचार करु.

चंदिगड येथे भरवलेल्या काँग्रेसच्या
अधिवेशनात या प्रश्नावर निर्णय घेण्यासाठी
समिती नेमण्यात आली. आपला अहवाल

तयार केला. संयुक्त महाराष्ट्र निर्माण झाल्यास त्यास 'मुंबई राज्य' हे नाव द्यावे असा आग्रह धरला. परंतु संयुक्त महाराष्ट्र समितीने 'महाराष्ट्र' हेच नाव द्यावे. शेवटी महाराष्ट्र हे नाव निश्चित झाले. हे विधेयक बहुमताने पास झाले. १ मे 1960 रोजी 'संयुक्त महाराष्ट्र' राज्य स्थापन झाले. परंतु डांग जिल्हा गुजरात मध्ये घालण्यात आला. तसेच बेळगाव, कारवार भाग म्हैसूर राज्याला जोडण्यात आला. अशा रितीने संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीला संयुक्त महाराष्ट्र निर्माण करण्यात यश आले.

संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ भारतीय लोकशाहीला पूरक आणि पोषकच होती असे म्हणता येईल.

प्रकल्पाच्या गृहीतकांची पडताळणी-

1] महाराष्ट्र निर्मितीत संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीचे योगदान समजले आहे.

2] संयुक्त महाराष्ट्र चळवळ सखोल -पणे अभ्यासली आहे.

3] संयुक्त चळवळीतील घटना सविस्तर -पणे अभ्यासल्या आहेत.

4] संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीचा काळा -चा (1956-1960) आढावा घेतला आहे.

5] संयुक्त महाराष्ट्र चळवळींचा सामाजिक, राजकीय, भाषिक वाद या सर्व अंगांनी अभ्यासला आहे.

Champ's IKON
Symbol of Scholars

निष्कर्ष -:०

1. संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीचा सामाजिक, राजकीय व दृष्टिकोनातून अभ्यास केला.

2. संयुक्त महाराष्ट्र चळवळीतील घटना, घडामोडी अभ्यासल्या.

3. या काळात झालेले आंदोलने आणि त्यात झालेले नुकसान (जिवित हानी) समजली.

4. संयुक्त महाराष्ट्र समिती व इतर राजकीय पक्ष, समाज सेवक यांच्या भूमिका समजली.

5. संयुक्त महाराष्ट्र समितीने केलेले महाराष्ट्रासाठीचे प्रयत्न, व त्याला मिळालेले यशाचा आढावा घेतला. अभ्यास केला.

TOPIC

Date: / /

Page No.:

समारोप -:

संयुक्त महाराष्ट्र -एक अभ्यास हा विषय मला आमच्या विषय शिक्षकांनी दिला. मी हा प्रकल्प करताना मला अनेकांची मदत झाले. त्यामध्ये इंटरनेट, (गुगल) ची मदत झाली. तसेच आमचे मार्गदर्शक, व विषय शिक्षक येरवो सर यांचे मोलाचे मार्गदर्शन लाभले. प्रत्येक अडचन सोडवण्यास मदत केली. त्यामुळे त्यांचे मनपूर्वक धन्यवाद !

Champ's IKON
Symbol of Scholars